

Historiantutkija ja puoluepolitiikko

■ RAIMO VÄYRYNEN

Maria Lähteenmäki: *Väinö Voionmaa. Puolue- ja geopolitiikko*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014.

Väinö Voionmaan (1869–1947) pitkä ja polveileva ura tutkijana ja poliitikkona ansaitsee elämänerän. Voionmaa oli kotoisin monen muun aktiivisen suomalaisuusmiehen ja sosialistin kanssa Jyväskyläs-tä. Voionmaa (vuoteen 1906 saakka Wallin) kunnostautui tutkijana ja hänet nimitettiin elokuussa 1918 Helsingin yliopiston kiinteään ylimääräiseen Suomen ja Skandinavian historian professorin virkaan. Hänen pätevydestään ei ollut epäselvyyttä, mutta kielitaistelu tuli näkyviin päätettäessä hänen nimityksestään. Kaikki ruotsinkieliset professorit äänestivät hänen nimitystään vastaan. Lisäksi Voionmaa oli sangen näkyvästi Venäjän vastainen, häntä voidaankin pitää suomalaiskansallisenä nationalistina, joka ei kuitenkaan koskaan ollut ahtaasti kansallismielinen.

Voionmaa keskittyi tutkimuksessaan Suomeen ja Karjalaan. Useat hänen töistään olivat paikallishistorioita, joukossa *Suomen karjalaisen heimon historia* (1915) ja Tampereen historia. Häntä voidaan kiistatta pitää maantieteellisen ja alueellisen historiantutkimuksen alkuunpanijana Suomessa. Valitettavasti Lähteenmäki ei tarkastele yksityiskohtaisemmin näitä Voionmaan tieteellisen uran perusteoksia, vaan kiinnittää huomiota hänen geopolitiittiseen julkaisuimintaansa, jolla on selvempi

poliittinen sävy. Tämä on luontevaa sikäli, että Lähteenmäki on antaumuksella ja ansiokkaasti kirjoittanut aikaisemmin muun muassa Karjalan kannaksen ja pohjoiskalotin historiasta Suomen rajamaakuntina.

Voionmaa oli tieteellisen uransa ohella ja sen osana geopolitiittisen ajattelun läpituunkema. Häneen vaikutti syvästi saksalainen Friedrich Ratzel (1844–1904), jota voidaan pitää ihmismaantieteen ja sosiaalidarvinistisen katsantokannan merkittävänä edustajana. Hänen tutkimuksissaan nämä oppin-kappaleet eivät ole aina päällimmäisinä, vaan pikemminkin muodostavat maailman kansakuntien syvärakenteen tarkastelun. Ratzel oli myös aikansa lapsi, hän kannatti Saksan *Weltpolitikia* ja valtioiden oikeutta laajentua alempiarvoisten kansojen kustannuksella. Hän oli Voionmaan tavoin valtiokeskeinen tutkija, joka kannatti orgaanista valtioteoriaa. Voionmaalla tämä tuli näkyviin hänen Suur-Suomi-ajattelussaan.

Toinen Voionmaan oppi-isä on ruotsalainen geopolitiikko Rudolf Kjellén (1869–1922), joka oli vielä Ratzelia enemmän laajenemispoliitiikan ja orgaanisen valtioteorian kannattaja. Tässä voidaan tehdä ero tieteellisen ja poliittisen geopolitiikan välillä. Siinä missä Ratzel oli aikansa vallitsevien tieteellisten ajatussuuntien ja niiden yhteiskunnallisten sovellutusten, kuten darvinismin, läpituunkema, siinä Kjellén edusti puhtaasti vanhaa ruotsalaista suurvalta-ajattelua. Vaikka Voionmaa sai Kjelléniltä vaikutteita, häntä voidaan geopolitiittisesta näkökulmasta pitää ennen kaikkea ratzelilaisena. Hänen keskeiset geopolitiittiset työnsä sijoittuvat

itsenäisyyden alkuvaiheisiin. Niistä voidaan erityisesti mainita *Suomi Jäämerellä* (1918) ja *Suomen uusi asema. Maantieteellisiä ja historiallisia peruspäätteitä* (1919), jotka sisälsivät suorasukaisen geopolittisen ohjelman. Lähteenmäki toteaa, että ”Voionmaa elikin vuosina 1917–20 ratzellilaisinta kauttaan”.

Ohjelman mukaan Suomen tuli saavuttaa suomalaisen heimon yhtenäisyys muinaisen Suur-Karjalan pohjalta. Uusi elinkelpoinen Suomi kattoi Kuolan niemimaan ja Vienan meren, josta raja kulki Äänisen, Laatokan ja Nevan kautta Suomenlahteen. Tämä Suur-Suomen raja oli jokseenkin yhtenevä oikeistolaisten heimonationalistien kaavaileman uuden kotimaan kanssa, joskin se Kuolan niemimaan osalta meni tätäkin pitemmälle. Voionmaa ei kuitenkaan yhtynyt heimonationalistien ajatteluun eikä suosinut sotaista valloituspolitiikkaa. Pikemminkin hän näki tämän kannasmaan valvonnan karelianismin ja karjalaisen heimon luonnollisena oikeutena, joka oli itsestään selvä. Tältä pohjalta hän teki pesäeron heimosotureiden sukupolven ja oli heidän kanssaan myös poliittisesti eri linjalla. Tosiasiaksi kuitenkin jää, että Voionmaan piirtämät Suur-Suomen rajat olivat jokseenkin yhtenevät oikeistolaisten mielikuvitusmaailman kanssa.

Geopoliittinen ajattelu nousi ensimmäisen maailmansodan jälkeen Saksassa, josta Voionmaa sai älylliset vaikutteensa, ja sillä oli laajempaa kaikupohjaa myös Suomessa. ”Kolmen kannaksen raja” oli Suomessa sangen yleisesti hyväksytty maan toivottavaksi itärajaksi. Tämän rajan vetämiseen Voionmaa saattoi käytännössä osallis-

tua Tarton pitkällisten ja monimutkaisten rauhanneuvottelujen valtuuskunnan jäsenenä. Hän oli paitsi sen tieteellinen neuvonantaja, niin myös Väinö Tannerin ohella SDP:n edustaja. Lähteenmäki on luultavasti oikeassa siinä, että Voionmaan roolia neuvottelukunnassa on aliarvioitu ja hän on jäänyt Paasikiven ja Tannerin varjoon. Osasyynä tähän oli Tanner itse, joka antoi Voionmaasta jokseenkin nahjusmaisena kuvan. Kuitenkin hänellä oli omat kontaktinsa neuvostovenäläiseen valtuuskuntaan. Voionmaa toimi joka tapauksessa niin sanotun suppean Petsamon ratkaisun kättilönä, kun muun valtuuskunnan mielenkiinto ei ulottunut näin kauas pohjoiseen. Sitä paitsi Voionmaa oli toiminut hieman epäselvissä oloissa kansanvaltuuskunnan asiantuntijana sen määrittellessä Suomen itärajaa osana Neuvosto-Venäjän kanssa tehtyä sopimusta.

Kiistat Tannerin kanssa sävytivät koko Voionmaan poliittista uraa. Lähteenmäki osoittaa vakuuttavasti, että Voionmaa liittyi sosialidemokraatteihin jo 1900-luvun alussa ja oli akateemisesta urastaan huolimatta koko ajan aktiivinen puolueen jäsen. Hän oli periaatteellinen työväen sivistysharrastusten kannattaja ja toimi pitkään Työväen Sivistysliiton (TSL) puheenjohtajana. Hän oli myös Matti Helenius-Seppälän kanssa raittiusliikkeen uranuurtajia. Voionmaata on vaikea sijoittaa yksiselitteisesti puolueen oikeisto–vasemmistokselille. Hän ei missään nimessä ollut radikaali, eikä osallistunut kansalaissotaan. Hän ei ollut myöskään oikeistolainen, vaan pikemminkin Kansainliittoon uskova pasifisti, joka vieroksui kaiken-

laista kiihkoilua.

Jatkosodan aikana hän pysytteli visusti erillään hallitusvetoisesta propagandasta, eikä suostunut Eino Jutikkalan pyyntöön esitelmöidä Valtion tiedotuskeskuksen lukuun radiossa. Hän oli jatkosodan aikaan saksalaisvastainen, eikä luottanut kansallissosialisteihin vähääkään. Vaikka Voionmaalla oli lukuisia luottamustoimia puolueessa – hän toimi muun muassa ministerinä – hän ei kuulunut puolueen sisäpiiriin, eikä hän joutunut vastuullisena ottamaan kantaa ajan suuriin poliittisiin kysymyksiin.

Voionmaa vieroksui Tannerin käytännöllistä ja suorastaan opportunistista politiikkaa. Tämä tulee selvästi näkyviin hänen 1930-luvun kannanotoissaan ja erityisesti kirjeissään diplomaattipohjalteen Tapiolle Berniin jatkosodan aikana, jonka pohjalta ilmestyi vuonna 1971 teos *Diplomaattipostia*. Tanner teki kaiken väärin ja erityisesti liittoutui porvariston hurmahenkisempien poliitikkojen kanssa sodanaikaisissa hallituksissa. Lähteenmäki ymmärtää (liiankin) hyvin Voionmaan oppositioasennetta ja siteeraa laajasti hänen Tanneria koskevia lausuntojaan, mukaan lukien tämän taloudellisen vaurastumisen. Itse en ole koskaan kuulunut Tannerin ihailijoihin, mutta ajoittain olisi toivonut Lähteenmäen antavan myös puolustukselle puheenvuoron, sillä Tanner joutui jatkosodan aikaan toimimaan erittäin vaikeassa tilanteessa. Tässä tilanteessa Voionmaan ja Tannerin välit olivat käytännössä poikki, sotapolitiikka oli rauhanpolitiikkaa vasten, eikä mistään mielekkäästä vuoropuhelusta voinut olla kyse. Aikaisemmin välittäjänä toiminut Tannerin Linda-

puoliso ei kyennyt lieventämään eri linjoille ajautuneiden miesten välejä. Viimeinen niitti oli Voionmaan ehdoton vaatimus sotasyllisten saattamisesta oikeudelliseen vastuuseen sodanajan politiikastaan.

Lähteenmäki on käynyt perusteellisesti läpi Voionmaan henkilökohtaisen arkiston ja kirjeenvaihdon. Hän on muutenkin käyttänyt tarkasti hyväkseen aineistonsa. Hän nostaa esille Voionmaan geopolitiittiset kirjoitukset ja tekee hänestä perustellusti tämän poliittisen ja tieteellisen ajatussuunnan edelläkävijän Suomessa. Toisaalta Voionmaa tunnustetaan tänä päivänä karjalaisen perheyhteisön ja Tampereen historioitsijana eikä niinkään aikaansa sidottuna geopolitiikkona. Tässä suhteessa hän edusti saksalaista koulukuntaa, vaikka ajautuikin toisaalta politiikkona yhä enemmän Saksan ja erityisesti kansallissosialismin vastaiselle linjalle.

Kirjoittaja on professori (emeritus).